

BİLTEKİN, Halit (2014). “Vak’a-Nüvis Mehmed Râşid Efendi ve Bir Tazmini”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması*. 26-28 Mayıs 2014. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.231-245 (<http://bilgelerzirvesi.org>),

Halit BİLTEKİN*

VAK’A-NÜVİS MEHMED RÂŞİD EFENDİ VE BİR TAZMİNİ

XVIII. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu için devlet yönetimi ve sosyal yapı bakımından dağılma ve çözümlerin son hadde geldiği bir yüzyıldır. Bu yüzyılda yapılan savaşlarda alınan yenilgiler, Karlofça Antlaşması ve Edirne Vak’ası gibi isyanlar sonucunda Osmanlı Devleti kan kaybetmeye ve çökmeye devam etmiştir. Yüzyılın başında tahta geçen III. Ahmed’in Nevşehirli İbrahim Paşa’yı sadaret makamına getirmesi ve İbrahim Paşa’nın aldığı tedbirler sonucunda Osmanlılarda kısa süreli bir rahatlık ve huzur ortamı oluşturulmuştur. Lale Devri olarak adlandırılan bu dönemde komşu devletlerle barış antlaşmaları imzalanarak savaşlar sona erdirilmiş, İstanbul’da imar çalışmalarına başlanmış, yeni saraylar, mesire alanları inşa edilmiş, ilmî heyetler kurularak önemli eserlerin Türkçeye tercümesi yapılmıştır.

Vak’a-nüvis Mehmed Râşid Efendi, XVIII. yüzyılın Lale Devri olarak adlandırılan bu dönemini tüm canlılığı ile yaşamış ve bu dönemi eserleriyle günümüze aktarmış, şair ve tarihçi yönüyle şöhret kazanmış önemli bir şahsiyettir.

Hayatı

a. Doğum Yeri ve Tarihi

Kaynaklara göre Râşid Efendi, İstanbul’un bugünkü Fatih-Beyceğiz mahalesinde doğmuştur (Safâyî, 2005,255; Fındıklılı İsmet, 1989, 91; Dinç, 1965, 1). Kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamasına rağmen doğum tarihi, tahminen 1080-1/1670 olarak gösterilmektedir (Günay, 2007, 463). *Dîvân*’ında Kapdan-ı Deryâ Mustafa Paşa’ya sunduğu kasidesindeki,

Bütün âlem bilir kim nükte-perdâzân-ı asr içre

Otuz yıldan berü endîşemin nâfizdir ahkâmı (K.XXIII/75)⁴⁰

* Dr.Anadolu Üniversitesi.

beytinde (Biltekin, 1993, VI) geçen “otuz yıldan berü” ibaresi, başlangıcının belirli olmaması sebebiyle bu tahmini doğrulamamaktadır. (Biltekin, 2010, 163).

b. Ailesi

Râşid’in babası, devrinin devlet adamlarından Malatyalı Mustafa Efendi’dir (Safâyî, 2005, 255; Sâlim, 2005, 320; Râmiz, 1994, 108). Mustafa Efendi İstanbul’a gelerek 1077/1666’da mülazım olmuş; çeşitli medreselerde müderrislikler, ordu kadılığı ve çeşitli yerlerde kadılık görevleri yapmış ve 1113/1701-2’de vefat etmiştir (Biltekin, 1993, VII).

Râşid’in “Sâ’id” mahlası ile şiir yazar, müderrislik ve kadılık yapan, 1152/1739 tarihinde vefat eden Abdullah Efendi adında bir de büyük kardeşi vardır (Fındıklılı İsmet, 1989, 162-163; Müstakim-zâde, 1928, 719; Sâlim, 2005, 451-452; Tuman, 2001, 535; Biltekin, 2010, 163).

Kaynaklarda Râşid’in, İdris Efendi adında şeyhülislam müfettişliği yapan bir devlet adamının damadı olduğu ve İbrahim Edhem adında bir oğlunun bulunduğu da belirtilmektedir (Fındıklılı İsmet, 1989, 91; Mehmed Süreyya, 1308-11, IV, 301).

c. Müderrislikleri

İyi bir eğitim alan Râşid, sırasıyla 1116/1704-5’te Şeyhülislâm Seyyid Ali Efendi’den “ibtidâ’-i hâric” ile Hacı İlyas Medresesinde, 1119/1707-8’de Sâdik Efendi yerine Anbar Gazi Medresesinde, 1123/1711’de “dâhil” rütbesiyle Halil Paşa Medresesinde, 1126 Şaban’ında (Ağustos 1714) “hareket-i dâhil”le Hâdim Hasan Paşa Medresesinde, Şehid Ali Paşa’nın telhisi ve padişahın hatt-ı hümayunu ile 1127/1715 Muharrem’inde görevi Sahn-ı Seman medreselerinin birisinde, 1128 Receb’inde (Haziran 1715) “ibtidâ’-i altmışlı” rütbesiyle Hankah-ı Ka’riyye Medresesinde, 1130 Şevval’inde (Ağustos 1718) Bayram Paşa Medresesinde, 1132/1729-30’da Ayasofya Medresesinde müderrislik yapmıştır (Biltekin, 1993, IX-X; Sâlim, 2005, 321; Biltekin, 2010, 163). Bu müderrislikleri sırasında 29 ay süren “askerî kassamlık” görevi de yapan Râşid (Râşid, 1282, V, 453; Safâyî, 2005, 255), 1135/1722-3’te İstanbul rü’ûsunun son halkası olan Süleymaniye Medresesine atanmış, bu

⁴⁰ Makalede geçen beyitlerin şiir numaraları Biltekin, Halit (1993). *Vak’a-nüvis Râşid Efendi ve Divan’ının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılan tezden alınmıştır.

görevinin yanı sıra Haremeyn müfettişliğine de nail olmuştur (Biltekin, 1993, X; Râşid, 1282, V, 453)

d. Vak'a-nüvisliği

Râşid, 1126/1714'te vak'a-nüvislik görevine getirilmiş, hamilerinden Şehid Ali Paşa'nın emri ile III. Ahmed'in tahta çıktığı 5 Rebî'ü'l-evvel 1115/19 Temmuz 1703 tarihinden itibaren vekayi yazmaya başlamıştır (Biltekin, 1993, XI; Râşid, 1282, I, 7, 8, 9; V, 451; Biltekin, 2010, 164). Râşid, vak'a-nüvis olarak Şehid Ali Paşa ile Mora ve Varadin seferlerine katılmıştır (Biltekin, 1993, XI; Cemaleddin, 1314, 44; Ahmet Refik, 1924, 305).

Sadrazam Ali Paşa'nın, Varadin seferinde şehit olmasından sonra sadrazamlık makamına Nevşehirli Damat İbrahim Paşa getirilmiştir. Râşid, Damat İbrahim Paşa zamanında da vak'a-nüvislik görevine devam etmiş, sadrazamın birçok ihsanına nail olmuştur (Biltekin, 1993, XII; Biltekin, 2010, 164). Sadrazam'ın yakın ilgisini gören Râşid, Damat İbrahim Paşa'nın isteği üzerine, onun yardımıyla toplandığı belgeler ve kitaplar yardımıyla Tarihi'ne Na'imâ'nın bıraktığı 1070/1659-60 tarihinden sonraki vekayii de ilave etmiştir (Biltekin, 1993, XII; Râşid, 1282, I, 9-10; Ahmet Refik, 1924, 310-311). Râşid, 1135 ramazanında (Haziran 1723) vak'a-nüvislik görevinden azledilmiş ve yerine Küçük Çelebi-zâde Âsım Efendi getirilmiştir (Biltekin, 1993, XIII; Râşid, 1282, V, 449-450; Biltekin, 2010, 165).

d. Haleb Kadılığı

Yazdığı şiirlerle Damat İbrahim Paşa'dan yeni görevler talep eden Râşid'e 1135 yılında Mecdî-zâde Ahmed Efendi'nin rahatsızlığı sebebiyle Halep kadılığına gidememesi üzerine, 1135 Ramazanında (Haziran 1723) tarihinde Halep kadılığı tevcih edilmiştir (Râşid, 1282, V, 449-450; Şeyhî Mehmed, 1989, 544-545; Fındıklılı İsmet, 1989, 91).

Halep'te umduğunu bulamayan, İstanbul'da geçirdiği günlerin ve ailesinin hasretini çeken Râşid, sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya yazdığı bir manzum arzuhal ile durumunu bildirmiş, görev süresini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüştür (Ahmed Refik, 1924, 319; Biltekin, 1993, XIII; Biltekin, 2010, 165).

e. İran Elçiliği

O dönemdeki Osmanlı-İran arasındaki savaş barış anlaşması kararıyla sona erdirilmiş ve bu anlaşmanın yapılabilmesi için karşılıklı elçiler gönderilmesine karar verilmişti (Ahmed Refik, 1924, 319). Bu elçilik görevi için sadrazam keskin zekâlı, hazır cevap, ağır başlı, devlet, mezhep ve milletin değerlerini bilen bir elçi görevlendirmek istiyordu⁴¹. Sadrazam, bütün bu özelliklere sahip biri olarak gördüğü Râşid'i, bu elçilik görevine uygun buldu (Çelebi-zade Âsım, 1282, 589; Faik Reşad, 1312, 200; Cemâleddin, 1314, 44-45). Ayrıca Râşid'e elçilerin devlet erkânından olması gerektiğinden Mekke-i Mükerreme rütbesiyle Rumeli Beylerbeyliği payesi de verilmiştir (Çelebi-zade Âsım, 1282, 589; Faik Reşad, 1312, 200; Râmiz, 1994, 108). 1140/1728 tarihinde elçilik görevine tayin edilen Râşid, bu görevi başarı ile tamamlayarak 1141 zilhiccesinin (Haziran 1729) başlangıcında İstanbul'a dönmüş (Baysun, 1946-51, 145-150; Aktepe, 1955, 155-178.) ve rütbesi tekrar "ilmiye" sınıfına çevrilmiştir (Çelebi-zade Âsım, 1282, 589; Faik Reşad, 1312, 200; Cemâleddin, 1314, 44-45).

f. İstanbul Kadılığı

Râşid'in III. Ahmed dönemindeki son görevi 10 Zilhicce 1141/7 Temmuz 1729 tarihinde atanıp 1 Muharrem 1143/17 Temmuz 1730 tarihinde azledildiği İstanbul kadılığıdır (Günay, 2007, 463-464).

g. Sürgünleri

Lâle Devri'nin 1143/1730'da Patrona İsyanı ile sona ermesiyle padişah tahtan indirilmiş, damatlar ve sadrazamlar idam edilmiş, devlet erkânı İstanbul'dan sürülmeye ve malları yağmalanmaya başlamıştı. Damad İbrahim Paşa'ya yakın olan Râşid de önce 1143/1730'da İstanköy adasına, birkaç gün sonra 21 Şevvâl 1143/29 Nisan 1731'de önce Bursa'ya daha sonra Limni'ye sürgüne gönderilmiştir. Üç yıllık sürgün hayatının son yılını Bursa'da geçiren Râşid'in Üsküdar'daki yalısında istirahat şartı ile 1146/1733-4 tarihinde İstanbul'a dönmesine izin verilmiştir. (Günay, 2007, 463-464).

---

⁴¹ "tîz-fehm ü hâzır-cevâb ve istiğnâ vü 'âli-cenâblıktan mâ-'adâ 'ârif-i esrâr-ı devlet ve vâkıf-ı mezhep ü millet olması", (Çelebi-zade Âsım, 1282, 589).

h. Anadolu Kazaskerliği

Patrona isyanından sonra tahta geçen I. Mahmud, yönetimi isyancılardan temizlemiş ve Damat İbrahim Paşa'nın yetiştirdiği Hekimoğlu Ali Paşa'yı sadaret makamına getirmiştir. Ali Paşa, Râşid'i Anadolu kazaskerliği görevine getirmek istemiş ve onu 6 Rebî'ü'l-evvel 1147/6 Ağustos 1734 tarihinde bu göreve atamıştır. (Râmiz, 1994, 108; Cemâleddin, 1314, 45; Babinger, 1982, 294).

i. Ölüm Tarihi ve Mezarı

Hayatının sonlarında Anadolu kazaskerliği görevine getirilen Râşid, bu görevde süresini tamamlayamadan 18 Safer 1148/10 Temmuz 1735'te vefat etmiştir. (Râmiz, 1994, 109; Faik Reşâd, 1312, 201; Bursalı Mehmet Tahir, 1333, 55; Babinger, 1982, 294). Mezarı, oğlu İbrahim Edhem Efendi'nin Zincirlikuyu civarında bulunan konağı yakınlarındaki kayınpederi İdris Efendi'nin mezarının yanındadır. (Fındıklılı İsmet, 1989, 91; Râmiz, 1994, 109; Bursalı Mehmet Tahir, 1333, 55; Babinger, 1982, 294). Mezar taşında “Ola Râşid Efendi'nin mekânı evc-i 'illiyin” tarih mısrası yazılıdır. (Fındıklılı İsmet, 1989, 91; Râmiz, 1994, 109; Biltekin, 1993, XVI). Ayrıca kaynaklarda Râşid'in ölüm tarihi için “saèÀdetü'l-intiüÀl” terkibi ile “RÂşid Efendi ola èadn-i cinÀna ziver” mısraının bulunduğu da kayıtlıdır (Müstakim-zade, 1928, 719; Bursalı Mehmet Tahir, 1333, 55; Biltekin, 2010, 165).

Eserleri

Râşid'in bu gün elimizde *Divan*'ı, *Târîh*'i, *Sıhhat-âbâd* adlı mesnevisi, mektuplarının toplandığı *Münşe'ât*'ı, yazdığı bazı fetih-nameler ve vakfiyeleri bulunmaktadır.

a. Târîh

Râşid Târîhi, 1070/1660-1134/1722 tarihleri arasında geçen olayları kapsayan bir vekayi-namedir. Râşid, kendi ifadesiyle, “Na'imâ tarzında” yazdığını belirttiği bu eserini üç kısma ayırmıştır. (Râşid, 1282, I, 10; Ahmet Refik, 1924, 325-327). Birinci kısım 1070-1115, ikinci kısım 1115-1130, üçüncü kısım da 1130-1135 yılları vekayiini içermektedir. Râşid, atandığı tarihten önceki vekayii yazmak için Na'imâ'nın müsveddelerinden, Silahdar Mehmed Ağa'nın *Zeyl-i Fezleke* ve *Nusret-nâme*'sinden, Kara Mehmed Paşa'nın *Viyana Sefâret-nâme*'sinden; atandığı tarihten sonraki vekayii de resmi belgeler, gördükleri, duyduklarından faydalanarak kaleme almıştır.

Ayrıca Yirmi Sekiz Mehmed Çelebi'nin *Paris Sefâret-name'si* ve Dürrî Ahmed Efendi'nin *İran Sefâret-namesi*'nden de faydalandığı bilinmektedir. (Biltekin, 1993, XVIII; Özergin, 1993, 634; Günay, 2007, 464; Biltekin, 2010, 165). Râşid, yazdığı bu *Târîh*'e III. Ahmed'in ifadesi bozuk fermanlarını düzelterek almış; yapılan anlaşmaların ve yazılan mektupların çoğunu esere dâhil etmiş, katıldığı düğün, tören ve karşılama merasimlerini *Târîh*'inde tafsilatlı olarak anlatmış, ayrıca eserinde o dönemde vefat etmiş ünlü kişilerin hâl tercümelerine de yer vermiştir. (Biltekin, 1993, XVIII; Ahmet Refik, 1924, 327).

Râşid Târîhi, eski harflerle ilki I. Mahmud döneminde Müteferrika matbaasında 1153/1740 tarihinde 3 cilt hâlinde, ikincisi 1282'de İstanbul'da Matba'a-i Âmire'de 5 cilt olmak üzere iki defa basılmıştır. İkinci baskının I. cildi 1070-1098, II. cildi 1098-1115, III. cildi 1115-1123, IV. cildi 1123-1130, V. cildi ise 1130-1135 yılları vekayiiini içermektedir (Biltekin, 1993, XVIII; Biltekin, 2010, 165). *Râşid Târîhi*, Abdulkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer'den oluşan bir komisyon tarafından Çelebi-zade Asım Efendi zeyli ile birlikte Latin harflerine aktarılmıştır. (Özcan vd.; 2013)

b. Dîvân

Türkiye ve yurt dışı kütüphanelerinde 29 nüshası tespit edilebilen Râşid Divanı'nda 27 kaside, 56 tarih manzumesi, 1 tahmis, 1 müsemmen, 5 şarkı, 1 takriz, 264 gazel, 3 kıt'a-i kebîre, 8 kıt'a, 12 rûbâî, 19 matla ve 11 müfred, 11 lugaz, Farsça 4 gazel, 1 kıt'a, 3 rûbai, 4 müfred bulunmaktadır. (Biltekin, 1993, XVII; Günay 2007, 464). Bu divan üzerine 1993 yılında Halit Biltekin tarafından bir yüksek lisans tezi, Fatih Günay tarafından da 2001 yılında bir doktora tezi hazırlanmıştır.

c. Sıhhat-âbâd

Aruzun hezec bahrinden mefêylü mefâ'îlün fa'èylün kalıbıyla yazılan 1500 beyitlik bir mesnevi olan bu eser, III. Ahmed'in ağır bir hastalıktan kurtulması üzerine yazılmıştır. Aşk konulu bir mesnevi olan *Sıhhat-âbâd*, tevhid, na't, münâcât, mi'raciyye, çehâr-yâr-ı güzîne övgü, yazılış sebebi, padişaha ve sadrazama övgü, hikâyenin başlaması, Kubad'ın doğumu, Kubad'ın âşık olması, Kubad'a bir sırdaş bulunması, Dânâ'nın tedbirleri, Dânâ'nın Kubad'a bir hikâye anlatması, Dânâ'nın Kubad'ın sırrını öğrenmesi ve Kubad'ın

sevgilisine kavuşması bölümlerinden oluşmaktadır. (Biltekin, 1993, XVII)

d. Münşeât

Râşid'in mektuplarını toplayan müstakil bir mecmua bulunmamasına rağmen, onun Halep kadılığı sırasında İstanbul'a ve naiplerine yazdığı mektuplarını içeren bir mecmu'anın Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde; İran elçiliği sırasında yazdığı mektupları içeren bir yazmanın Cavid Baysun'un özel kütüphanesinde olduğu bilinmektedir. (Karatay, 1961, 433; Baysun, 1946-51, 145-150).

e. Fetih-nameler ve Vakfiyeler

Mora seferine katılan Râşid, Mora'nın fethi için elliye yakın fetih-name kaleme aldığını *Târih*'inde belirtmektedir (Râşid, 1282, IV, 170). Bugün bu fetih-namelerden sadece ikisi tespit edilebilmiştir. (Özergin, 1993, 633).

Râşid'in III. Ahmed Kütüphanesi'nin, Damad İbrahim Paşa'nın Şehzadebaşı imareti ve yine Damad İbrahim Paşa'nın Nevşehir imareti vakfiyesini yazdığı ve bu nedenle birçok ihsana kavuştuğu bilinmektedir. (Râşid, 1282, V, 452; Özergin, 1993, 633).

Edebî Kişiliği

Râşid'in edebî kişiliğine geçmeden önce tezkirelerde ve kaynaklarda onun için bu konuda söylenenler üzerinde durmak faydalı olacaktır.

Kaynaklarda bilgili, çağdaşları arasında fazilet ve kemal bakımından eşsiz (Sâlim, 2005, 320-321), halim, selim biri olan ve müşfik, kerim sıfatlarıyla övülen (Râmiz, 1994, 110) Râşid'in şairliği hakkında şunları söylenmektedir:

Sâlim, *Tezkiresi*'nde Râşid'in Sâ'ibâne tarzda şiirler yazdığından bahisle çok sayıda ve kusursuz şiiri bulunduğunu belirtmiş, bu yüzden çağdaşlarının Râşid ile övünmelerini gerektiği ifade etmiştir (Sâlim, 2005, 321). Râşid de şiirlerini Sâ'ib'den tercüme olduğu söyleyen çağdaşlarına şöyle itirazda bulunmuştur:

KelÀm-ı naàzuñ oldu maàz-ı bÀdÀm-ı süoan RÀşid
âanurlar anı úşiriler ki âÀéib'den mütercemdür (G. LXX/5)

Râmiz'in *Âdâb-ı Zurefâ*'sında da Râşid'in şiirleriyle şairleri şaşırttığı bilgisi verilmiştir (Râmiz, 1994, 110). XVIII. yüzyılda "re'is-

i şâ'irân” olarak kabul edilen Osman-zade Tâ'ib, zamanı şairlerini padişaha sunduğu kasidesinde kendisi için Râşid'in “gözünün nuru” olduğunu şöyle ifade etmektedir:

Velîkin hüsrev-i mülk-i ma'ânî Râşid ü Vehbî
Birisi nûr-ı çeşmimdir birisi cânımın cânı (Mustafa Yatman,
1989, 34)

Yine Osman-zade Tâ'ib, Râşid'in sözde sihirler yaratan bir şair olduğunu Ali Paşa'nın Mora fethi için yazdığı tarih manzumesinde:

Olsa da imkânı bend-i leb olur şerm ü edeb
Var iken Râşid gibi bir şâ'ir-i sihr-âferîn
beytiyle dile getirmektedir (Mustafa Yatman, 1989, 60).

Ziya Paşa da *Harâbât* mukaddimesindeki

Râşid ile Vecdî Lem'î Râmî
Âsım Râgıb Münîf ü Sâmî
Ol mektebe oldılar müdâvim
Ol hâceden oldılar mülâzım

Beyitleriyle Râşid'in Nâbî üslubunun bir takipçisi olduğunu ifade etmektedir (Ziya Paşa, 1291, 15).

Râşid Divanı'na bakıldığında Râşid'in kasidede Nef'î'nin, gazelde ise Nâbî'nin etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Râşid'in kasidelerinin büyük çoğunluğu “nesib”, “medhiyye” ve “dua” bölümlerinden oluşmakta; onun bazı kasidelerinde bu üç bölüme ek olarak “fahriyye” veya “tegazzül” bölümlerinin eklendiği de görülmektedir. Bazı kasidelerinde ise kasideye doğrudan “medhiyye” ile başlayan Râşid'in kasidenin bölümleri arasında bazı tasarruflar yapsa da klasik kaside bölümlerinin bulunduğu kasideleri de vardır (Biltekin, 1993, XXV, XVI; Biltekin, 2010, 169).

Râşid'in *Divan*'ında XVIII. yüzyılda revaçta olan tarih düşürme geleneğine uygun olarak 56 tarih manzumesi de bulunmaktadır. Büyük çoğunluğu kıt'a-i kebîre nazım biçimiyle yazılan bu manzumelere bakıldığında Râşid'in ebced hesabını kullanmada oldukça usta olduğu anlaşılmaktadır (Biltekin, 1993, XXVI).

Nâbî'nin şöhret kazandığı XVII. yüzyılın sonlarında şiir yazmaya başlayan Râşid, Nâbî'den büyük oranda etkilenmiş ve özellikle gazellerinde Nâbî'yi takip etmiş, onun birçok gazeline nazireler yazmıştır (Biltekin, 1993, XL). Bu yüzden gazellerinde daha çok fikrî yöne önem veren Râşid'in birçok beytinde didaktik bir anlayış göze çarpmaktadır (Biltekin, 1993, XXXVII; Biltekin, 2010, 169). Râşid, şiirlerindeki bu fikrî yapıyı kuru kuruya vermek yerine, bu beyitleri edebî sanatlarla süsleyerek okuyucuya ulaştırmayı başarabilmiş bir şairdir.

Râşid'in gazellerine bakıldığında Nâbî dışında, Türk edebiyatında “şûhâne gazel” tarzının kurucusu Nedim'in etkisinde kaldığı da görülmektedir. Divan'da Nedim'e yazılmış nazireleri bulunan Râşid, bu “şûhâne” gazellerinde Nedim seviyesine ulaşamamıştır (Biltekin, 1993, XLIII; Biltekin, 2010, 169).

Râşid'in Tazmin Yoluyla Yazdığı Şiiri Üzerine

Râşid, İran elçiliği görevi üzerine Şâhidî'nin Tuhfe-i Şâhidî adlı manzum sözlüğünden aldığı bazı beyit ve mısraları kendi yazdığı beyit ve mısralar ilave ederek kaside nazım biçimiyle yeni bir şiir şeklinde düzenlemiştir. Millî Kütüphane 06 HK 251 numarada kayıtlı olan mecmuanın 12b-13a varaklarında yer alan ve Divan'ında bulunmayan bu manzume aşağıdadır:

Elçilik ile Acem'e gidip Anadolu kaza askeri iken vefât eden Râşid Efendi'nin makâlesidir.

1. Çünkü 'Acem elçisisin Râşidâ
Git bi-rev (ü) söyle bi-gû gel bi-yâ
2. Eyle 'Acem şâhına bizden selâm
Ez-çi neden çün nite niçün çerâ
3. İç tona şalvar di yeñ âstîn
Gey kuşan esvâb-ı sefer gir yola
4. Tavr-ı 'Acem uydurıvir sevbini
Gönleğe pîrâhen (ü) kaftan kabâ
5. Nağz digil gökçege beyniye mağz
Cümle eyüsi görünür hep saña

6. Oldı derîçe derece der kapu
Bâb-ı sa'âdet (hep) açıldı saña⁴²
7. Nakşını al ol ki seniñ büsbütün
Gûşe bucak orta miyân ev serâ
8. Hîş-i hasım kavm ü kabîle tebâr
Cümlesi ferzendlik eyler iddi'â⁴³
9. Yâda di bîgâne biliş âşinâ
Her kese ver kahveni içsün cabâ
10. Gurbe kedi nâve senit karavaş
Her ne verirlerse kabûl it saña
11. Oldı perestâr dededir niyâ
Çalışagör olmaya işin hebâ
12. Telle fak u dâm duzağ u nâm ad
Denk al ayağını ey elçi paşa
13. Şâm ile bâm ahşam u tan çañ derâ
Leyl ü nehâr su gibi ol her yana
14. Tuz nemek ü etmek ü et nân u gûşt
Mîrîden al zâd (u) zehâ'ir behâ
15. Oldı ziyâfetde bu hâzır saña
Mast yoğurt bozca aşî mâstabâ
16. Buğdaya gendüm di vü erzen taru
Âdem olan yerden edip iştirâ
17. Arpa vü bögrülce cev ü lûbiyâ
Ne ise ta'yîn verilir saña

---

⁴² Metinde “Rûşen bâb-ı sa'âdet açıldı saña” şeklindedir.

⁴³ Mısram vezni bozuktur.

18. Arğa di kârîz (ü) oluk nâvdân
Menzilini turmayıp aşdur şehâ
19. Dahı degirmen (ne) durur âsiyâb
Çarh-ı felek saña pesend ide tâ
29. Hem çü tu kes mî-ne-nümâyed merâ
Bu işi görmek saña lâyük sezâ
21. Cümle işin vezn iledir Râşidâ
Sencileyin kimse görünmez baña
22. ‘Avdetine diyeler ehl-i sühan
Ey şeh-i hûbân-ı cihân merhabâ
23. müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün
Elçiligin eyle şartıyla edâ⁴⁴

Râşid’in tazmin ettiği Şâhidî’nin *Tuhfe’sindeki* beyitler şu şekildedir:

Bahr-ı sâni kıt’a der-bahr-ı serî -i matvî

(Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün)

Git birev ü söyle bigû gel biyâ
Ez çi neden çün nite niçün çirâ

İç tona şalvâr di yeñ âstîn
Gönlege pîrâhen ü kaftan kabâ

Nağz digil gökcege beyniye mağz
Çağz u vezağ gûkdürür kurbağa

Oldı derice terece der kapu
Kûşe bucak orta miyân ev serâ

Hîş hısm kavm ü kabîle tebâr
Ya da di bî-gâne biliş âşinâ

⁴⁴ Mısranın vezni bozuktur.

Gürbe kedi nâve senit karavaş
Oldı perestâr dededür niyâ

Telle fak u dâm tuzak nâm ad
Şâm ile bâm ahşam u tañ çañ derâ

Tuz nemek ü etmek et nân gûşt
Mâst yogurt bozca aşı mastabâ

Buğdaya gendüm di vü erzen taru
Arpa vü bögrülce cev ü lûbiyâ

Arğa di kârîz oluk nâv-dân
Dahı degirmen nedürür âsiyâ

Hem çü tu kes mînenümâyed merâ
Sencileyin kimse görünmez baña

Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün
Ey şeh-i hûbân-ı cihân merhabâ

Ey sanem-i dilber-i hulk-ı hasen
Dünyada ol ‘ömr-i bekâ ile sen
Müfte‘ilün müfte‘ilün fâ‘ilün
Bahr-ı serî‘ okıyıcak cân-ı men (Kılıç, 2007, 522)

Râşid’in bu manzumesi tazmine güzel bir örnektir. Tazmin terim anlamı olarak, “bir şairin, başka bir şairin yazdığı şiirin bazı parçalarını (mısra, bir beyit veya iki beyit) kendi şiiri içinde kullanmasıdır” şeklinde tanımlanmıştır. (Saraç, 2011, s.59). Tazmin yapılırken alınan şiir parçalarının sahibi ünlü bir şairse ismini anmanın bir gereği yoktur. Tanınmayan bir şairin şiiri tazminde kullanılacaksa bu durumda şairin isminin verilmesi zorunludur. (Saraç, 2011, s.59)

Râşid, o döneme kadar şöhretini sürdüren manzum sözlük yazarlarından Şâhidî’den aktarmalar yaptığı için şairin adını anmamıştır. Şâhidî’nin sözlüğünün 12 beyit ve 1 bentten oluşan “*Bahr-ı sâni kut‘a der-bahr-ı serî‘-i matvî*” bölümündeki 12 beyti kullanan Râşid, her beytin mısralarına birer mısra ilave etmiş ve bir beyti, iki beyte çıkararak şiirini düzenlemiştir. Bu düzeni sadece Şâhidî’nin Tuhfe’sindeki üçüncü beyit bozmaktadır. Mecmuada, Râşid, bu beytin sadece birinci mısrasına bir mısra ilave ederek beyit

oluşturduğu, beytin ikinci mısraını ise hiç kullanmadığı görülmektedir. Bu durumun, Râşid'in *Tuhfe'deki* üçüncü beytin ikinci mısraı için bir mısra ilave etmemesinden mi, yoksa mecmua müstensihinin bu mısra için yazılan beyti unutkanlığından dolayı yazmamasından mı kaynaklandığı belli değildir. Fakat on bir beyt, düzenli olarak birer mısra eklenerek iki beyte dönüştürülüp yirmi iki beyte çıkarılırken bir beytin bir mısraının unutulması müstensih unutkanlığına daha yakın bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

Sonuç

XVIII. yüzyılda İstanbul'u kısa sürede olsa rahat ve huzur ortamı hâline getiren Lâle Devri'ni resmi bir tarihçi olarak bizzat yaşamış, eserlerine yansıtılmış olan Râşid, bu yüzyılda hem devlet adamı, hem nâsir hem de şair olarak kendi ispatlamış önemli bir şahsiyettir.

Devlet adamlığının yanı sıra Râşid yazdığı *Târih*'i ile nesir, *Dîvân* ve *Sihhat-âbâd* adlı mesnevisiyle de şiir sahasında kendini ispatlamıştır. 1126/1714 tarihinde vak'a-nüvislik görevine getirilen Râşid, eserini Damat İbrahim Paşa'nın isteğiyle Na'îmâ'nın bıraktığı 1070/1660 tarihinden başlatmış, 1134/1722 tarihinde sona erdirmiştir. Râşid'in secili bir üslupla yazdığı eserinin kaynakları daha önce yazılan eserler; bizzat katıldığı seferler, törenler, düğünler, merasimler; fermanlar, antlaşmalar oluşturmaktadır.

Şiir sahasında ise geleneğin dışına çıkamayan Râşid, kasidelerinde Nef'î'nin, gazellerinde, Ziya Paşa'nın da belirttiği gibi, Nâbî'nin etkisinde kalmıştır. Râşid, her ne kadar, Nef'î ve Nâbî'nin etkisinde kalsa da döneminin önemli şairlerinden Nedim'e nazireler söylemiş, onun tarzında "şûhâne" gazeller yazmaya çalışmıştır.

Dönemi ve sonraki dönem şairleri tarafından tanzir edilen Râşid'in tazmin yoluyla oluşturduğu bir şiiri de gün ışığına çıkarılmıştır.

Râşid daha çok tarihçi yönüyle tanınmıştır. Onun *Târih*'inin iki defa basılmış olması da bunu göstermektedir. Fakat modern tarihçi anlayışına göre bakıldığında Râşid, resmi bir vak'a-nüvistir. Onun tarihçiliği, daha çok iyi bir nâsir olmasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden Râşid'i döneminin önemli nesir yazarlarından ve şairlerinden biri olarak kabul etmek yerinde olacak veya Ali Kemal'in "Râşid hay hay şâirdir" (Ali Kemal, 1334, 108) sözüne katılmak gerekecektir.

Kaynakça

- Ahmet Refik (1924). *Âlimler ve Sanatkarlar*, İstanbul, Orhaniye Matbaası, 407 s.
- Aktepe, Münir (1955). “Vak’a-nüvis Râşid Mehmed Efendi’nin Eşref Şah Nezindeki Elçiliği ve Buna Tekaddüm Eden Siyasî Muhabereleler”, *Türkiyat Mecmuası*, S. XIII, s.155-178.
- Ali Kemal (1334). *Râşid Müverrih Mi Şâir Mi?* İstanbul, Sancakciyan Matbaası, 112 s.
- Baysun, Cavid (1946-51). “Müverrih Râşid Efendi’nin İran Elçiliğine Dair”, *Türkiyat Mecmuası*, S. IX, s.145-150.
- Biltekin, Halit (1993). *Vak’a-nüvis Râşid Efendi ve Divan’ının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Biltekin, Halit (2010). “Vak’a-nüvis Mehmed Râşid Efendi, Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, The Journal of International Social Research*, 3/11, s. 162-174.
(http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/biltekin_halil.pdf)
- Bursalı Mehmet Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, Matbaa-i Âmire.
- Cemaleddin (1314). *Osmanlı Tarih ve Müverrihleri*, İstanbul, İkdam Matbaası, 156 s.
- Çelebi-zade Âsım (1282). *Âsım Tarihi*, İstanbul, Cerîde-i Havâdis Matbaası, 2 c.
- Dinç, Zeki (1965). *Vak’a-nüvis Mehmet Râşid Efendi’nin Hayatı ve Eserleri*, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul, 43 s.
- Faik Reşad (1312). *Eslâf*, İstanbul, Âlem Matbaası, c.I, s.199-205.
- Fındıklılı İsmet Efendi (1989). *Tekmiletü’ş-Şakâ’ık fî Hakkı Ehli’l-Hakâ’ık*, Yayına Hazırlayan: Abdulkadir Özcan, *Şakâyıku’n-nu’mâniyye ve Zeyilleri*, İstanbul, Çağrı Yayınları, c.5, s.91-92.
- Günay, Fatih (2007). “Râşid Mehmed Efendi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, c.34, s.462-465.
- Kılıç, Atabey (2007). “Türkçe-Farsça Manzum Sözlüklerden Tuhfe-i Vehbî (Metin)”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007
- Mehmed Süreyya (1308-11). *Sicill-i Osmânî*, İstanbul.

- Müstakim-zâde, Saadeddin Süleyman Efendi (1928). *Tuhfe-i Hattatîn*, İstanbul, Devlet Matbaası. 756 s.
- Özcan, Abdulkadir vd. (2013). *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, İstanbul, Klasik Yayınları. 3 c.
- Özergin, M.Kemal (1993). “Râşid Mehmed”, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, c.9, s.632-634.
- Râmiz (1994). *Âdâb-ı Zurefâ*, Ankara, Yayına Hazırlayan: Dr.Sadık Erdem, *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ’sı*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, XLVII+401 s.
- Râşid Mehmed Efendi (1282). *Târîh-i Râşid*, İstanbul, 5. cilt.
- Safâyî (2005). *Tezkire-i Safâyî*, Ankara, Yayına Hazırlayan: Pervin Çapan, *Tezkire-i Safâyî*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, VII+741.
- Sâlim (2005). *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*, Ankara, Yayına Hazırlayan: Adnan İnce, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 756 s.
- Saraç, Yekta (2011). *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul, Gökkuşbu.
- Şeyhî Mehmed Efendi (1989). *Vekâyi’ü’l-Fuzelâ*, Yayına Hazırlayan: Abdulkadir Özcan, *Şakâyiku’n-nu’mâniyye ve Zeyilleri*, İstanbul, Çağrı Yayınları, c. 4.
- Tuman, Nâil (2001). *Tuhfe-i Nâilî*, Ankara, Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Bizim Büro, 2 c.
- Yatman, Mustafa (1989). *Osman-zâde Tâib Divanı’ndan Seçmeler*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, V+188.
- Ziya Paşa (1291). *Harâbât*, İstanbul, Matbaa-i Âmire.